

It was established that since the opening of school in 1834, students had the opportunity to attend optional classes in fencing, dancing and riding, which are made up of physical education system in the university. However, the lack of money in the students, specially designed training programs and the public rejection of the subject as is necessary for normal physical development of young people doing a sports discipline referral is not too popular. Instead, in the 50 years of the nineteenth century become popular entertaining sports games, such as billiards and cards. In this period, with the help of the authorities, students are permissive lifestyle, attending entertainment clubs, restaurants and public buildings. This policy of power due to a desire to keep young people away from political life.

Determined that in the second half of the nineteenth century university teachers try to convince the public of the need for the introduction of gymnastics as a compulsory discipline in all educational institutions of the country. The teaching staff to promote their ideas conducts public lectures, learn from foreign experience.

Analysis of the regulations shows that the situation began to change dramatically in the late nineteenth century, when the educational institutions of the Russian Empire introduced as a compulsory discipline gymnastics. However, at the University of St. Vladimir elitist sport is a hobby for students. Only surcharge students continued to attend circles fencing, riding and dancing that were practical. Gaming and power sports widely spread among the students of the University of St. Vladimir had.

Determined that during the second half of the nineteenth century, the teachers of the University of St. Vladimir endeavor to involve students in the orbit of sports life.

It was found that in the early twentieth century as a result of resolution of the Ministry of National Education, which allowed to organize in higher education student groups active public activity of teachers and students of the University of St. Vladimir. During 1901–1905 years students trying to get permission from the university management to organize student sports club, but all attempts failed.

Only in 1909, starts a sports club, which popularized sports such as gymnastics, fencing, track and weightlifting, wrestling, boxing. Gradually created teams of football and hockey. For the training, the leadership group rented the Kyiv sports associations, also agreed with the University of beginning classes at the Botanical Garden. In parallel, the group leaders organized a public lecture that propahanduvaly healthy lifestyle among the population, were organized sports events. Working group covered in the pages of contemporary Kiev press «Beauty and Power», «Sports and Games». Analysis of periodicals shows that the sports circle of students of the University of St. Vladimir was popular among students and teachers of educational institutions, and sports events were held regularly aroused interest among Kiev.

Determined that for a specified period of revitalization sporting life at the University of St. Vladimir financial problems interfere with students, the lack of special facilities for training, lack of training programs and highly qualified specialists.

Key words: University of St. Vladimir, sports, club, fencing, horseback riding, dancing.

До редакції надійшла 17.12.2015.

УДК 94(477)»1909/1918»

**© Ігор Верба
(Київ)**

«СПРАВА СТАШЕВСЬКОГО» І КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

У статті аналізується конфлікт між двома відомими дослідниками Євгеном Сташевським і Митрофаном Довнар-Запольським, який виник у стінах Київського університету у 1910-х рр. у зв'язку з винесенням Є. Сташевським документів з Московських архівів.

Ключові слова: Київський університет, конфлікт, боротьба дослідників, крадіжка документів.

Так звана «справа Сташевського» є однією з головних у біографії знаного російського і українського історика професора Київського університету Євгена Дмитровича Сташевського (1884–1938). Вона згадується у багатьох наукових і не тільки наукових публікаціях. у свій час ця обставина наробила широкого галасу серед педагогічної та

наукової громадськості не тільки Києва і України, а й усієї Російської імперії. Можна стверджувати, що завдяки цій справі його ім'я переважно відоме у дослідницьких колах. Щоправда, ця справа аж занадто гіперболізована і що, прикро, політизована й в багатьох випадках перекручена, що кидає, звичайно, тінь і на самого вченого.

У 1909–1913 рр. Є. Сташевський з метою написання магістерської дисертації з епохи царювання Михайла Федоровича Романова працював у трьох московських архівах: Московському Міністерства іноземних справ, Московському архіві Міністерства юстиції і у Московському Двірцевому архіві. Працював він інтенсивно, бо до 300-річчя дому Романових, яке гучно планувалося святкувати у 1913 р. хотів підготувати монографію і захистити магістерську дисертацію. Мав намір очолити вакантну кафедру російської історії в Університеті св. Володимира. Йому це вдалося зробити, але аж занадто великою ціною.

Невстигаючи з роботою у Москві, хоч міг найняти переписчиків, Євген Дмитрович виніс впродовж цих років 319 справ документів: 19 з Московського архіву іноземних справ, 100 з Московського архіву Міністерства юстиції і 200 з Московського Двірцевого архіву [1, с. 146].

Це не була крадіжка в прямому розумінні цього слова, а йшлося просто про порушення архівних правил. Вчений посилався в своїх працях на ці документи, робив доповіді на різних наукових форумах. Не мав він думки і про продаж джерел. Як він пізніше у 1916 р. пояснював директору Московського архіву Міністерства юстиції Д. Цветаєву документи додому дозволив йому брати на той час вже покійний керівник цього архіву Д. Самоквасов [2, с. 208]. Це була доволі поширена практика у ті роки, яка трималася на довірі дослідників.

Біда історика якраз і полягала в тому, що він вчасно таємно не повернув цих документів, а його слова Д. Самоквасов вже підтвердити не міг.

У 1912 р. професор Московського університету М. Богословський, який працював у Московському архіві Міністерства іноземних справ не знайшов ряд документів «Приказного дела» 1641 р. До цього з ними працював Є. Сташевський. Тоді ж восени 1912 р. підозра пала саме на Євгена Дмитровича. Він написав листа у Москву до С. Веселовського з проханням з'ясувати ситуацію. Степан Борисович підписуючи Євгену Дмитровичу 25 вересня 1912 р. зазначив, що вони разом з М. Богословським шукали документ, який зник, «Сольвичегодскую заседку». Архівісти з'ясували, що останнім її брав Є. Сташевський. Він запропонував вирішити це питання, приїхавши у Москву, і реабілітувати своє ім'я [3, с. 349–350].

Між тим за дорученням фактичного керівника Московського архіву іноземних справ С. Белокурова професор Ніженського історико-філологічного інституту В. Савва конфіденційно з'ясував, що у Євгена Дмитровича і справді є

архівні документи московських джерелозібрань. Як пригадував Павло Смирнов, він у 1911 р. також бачив у дослідника архівні документи з поміткою архіву Міністерства юстиції: «...он (Сташевський Е. М.) вынул из письменного стола пачку старой бумаги и показал мне действительно отрывок старинной книги – как один из попавших к нему этим путем. Это был отрывок записной книги Хогольего приказа. Я пролистал несколько страниц и увидел печать Арх[ива] Мин[истерства] Юстиции. Произошел приблизительно такой заговор: «Это что же? Значит кто-то ее оттуда вытащил? – «Да, вероятно, ведь такие случаи бывают. – Не знаю. И взял книгу» [1, с. 153].

На різдво 1914 р. про інцидент з архівними документами стало відомо вчителю Є. Сташевського М. Довнар-Запольському. Митрофан Вікторович промовчав і не довів цей факт до університету. Євген Дмитрович вирішив повернути документ таємно. В червні 1914 р. він з'явився в Московському архіві Міністерства іноземних справ і вклав документ «Сольвичегодская заседка» 1638 р. на 9 листках. Євген Дмитрович не знав, що архівісти таємно вже підраховували і пронумерували сторінки цієї справи. Так викрився обман. А у лютому 1915 р. С. Веселовський, працюючи зі справою № 651 1636 р., з'ясував, що в ній відсутня челобитна Веневая, яку ще у 1911 р. копіював Є. Сташевський. Знову підозра пала на Євгена Дмитровича.

Відчуваючи загрозу своїй репутації і на вимогу архіву, 7 липня 1915 р. історик з'явився в архіві з великою пачкою документів і повернув 319 справ. Просив його вибачити і запропонував оплатити додаткову працю архівістів. В пояснювальній записці, він тричі клятвою завірив, що більше документів у нього немає, пояснивши свої вчинки тільки бажанням самому переписати ці джерела, щоб мати більш правильні копії [1, с. 144–145].

Міністерство іноземних справ у підпорядкуванні якого знаходився архів дало пояснення Міністерству народної освіти, що вважає подію зі Сташевським вичерпаною [2, с. 204]. Не знайшов у діях Є. Сташевського криміналу і начальник Московського карного розшуку, а Міністр іноземних справ 12 вересня 1915 р. вислухав всі пояснення і в особистій розмові з Євгеном Дмитровичем тільки поставив йому на «... вид, неправильність его образа действий» [1, с. 149]. Як бачимо, інцидент з істориком був вичерпаний ще у 1915 р. і не було ніякої «Справи Сташевського». Вона виникла у тому ж таки 1915 р. завдяки групі київських викладачів і зокрема проф. М. Довнар-Запольському.

Митрофан Вікторович був ображений недостойною поведінкою свого учня, взаємини з яким у нього зіпсувалися, і добивався його звільнення з університету.

Випадок зі Сташевським кинув тінь на всю наукову школу київських істориків, в результаті чого ускладнився доступ до Московських архівів [2, с. 53]. Зокрема, в архівах вводилися контрольні листки, де фіксувалося скільки дослідник взяв і повернув справ. Видавалося всього 2 справи, замість колись 10 і т.д.

Університетська рада, посилаючись на думку Міністерства народної освіти та Міністерства іноземних справ про вичерпаність інциденту зі Сташевським, не знайшла в його діях злого наміру і не взяла на себе сміливість звільнити професора, бо статут Університету св. Володимира це забороняв. Євгена Дмитровича могли звільнити тільки за його заявою, але історик такої заяви не подав, адже це було рівнозначно визнанню крадіжки документів.

У міжчасі січня-лютого 1917 р. з руки М. Довнар-Запольського матеріали конфлікту зі Сташевським потрапили у пресу. Київська столична періодика («Русское слово», «Биржевые ведомости», «Речь», «День», «Киевская мысль», «Киевлянин», «Русская воля», «Новое время») почали цькувати київського професора, називати його крадієм. Момент був обраний вдало. Відчувався подих революції і справа з чисто побутової переросла у політичну. Історика звинуватили, що він буцімто викрав документ початку XVII ст., що обмежував самодержавну владу першого російського царя Михайла Романова, яким планувалося ввести у Московії мало не конституційний лад. Крадіжка правим професором, як вважали, важливого державного документа вже є актом політичної боротьби монархічно-налаштованих кіл Університету св. Володимира проти демократичних перетворень в Російській імперії. Як пояснював Євген Дмитрович директору київської гімназії М. Стельмашенку 1 лютого 1917 р.: «... похищение не было, было пользование документами с нарушением архивных правил, документы цитировались, возвращены, судебного дела не возникало, хотя в сентябре месяце 1915 г. прокурор Московской судебной палаты запросил Архив, не было ли кражи. Архив ответил, что некоторые документы действительно брались, но не в целях присвоения, а использования, документы возвращены. Надо провести ту мысль, что моя отставка теперь равносильна признанию, что документ об ограничении Михайла Федоровича действительно существовал, при таком положении не существование становится

фактом и левые партии будут воспитывать публику в том сознании, что если ограничительно документа найти теперь нельзя, то это не значит, что его не было, нет, он был, но он выкраден правым профессором в момент политической борьбы из-за самодержавия» [1, с. 150–151].

Преса почала брудом поливати Університет св. Володимира. Інцидент зі Сташевським почав виходити з-під контролю. Істерія наростала. Частина співробітників Університету почала виправдовувати Євгена Дмитровича, а інша навпаки засуджувати. В цій колотнечі дісталось і М. Довнар-Запольському. Дехто із викладачів побачив в його спробах засудити учня наклеп на Університет св. Володимира. 27 січня 1917 р. на засіданні ради Університету, як повідомляв Є. Сташевський професору Київської духовної академії П. Дмитрієвському: «... ряд ораторов выступили с обличением г. Довнар-Запольского, были снова приведены факты, указывающие на его роль в поновлении моего дела, и в конце концов проф. Билимович, не оправдывая и моего деяния, формулировал следующее обращение к находящемуся здесь же Д[овнар]-Запольскому: «Ваша деятельность позорна для университета, для профессорской среды, мы ждем, когда же Вы подадите в отставку». Крики – верно. Довнар смолчал» [1, с. 151].

Але у відставку подав не Митрофан Вікторович, а ректор Університету св. Володимира М. Цитович, проте відставку його не прийняли. Тоді подав у відставку Є. Сташевський. Як він згодом зазначав: «В 1917 г. временно оставил чтение лекций в университете» [4, арк. 151]. Це тим більше було прикро, бо ще з 1916 р. Євген Дмитрович почав читати новий курс історії України (тоді історії Малоросії). М. Довнар-Запольському запропонували вибачитися перед учнем.

На бік дослідника став історично-філологічний факультет в особі його декана проф. М. Бубнова, який у 1917 р. видав полемічну брошуру «Сага о правой профессуре Университета св. Владимира». Звичайно, цей твір мав за мету не тільки взяти під охорону професора Сташевського а й відвести вогонь критики навколо Університету. Микола Михайлович крок за кроком розписав так звану «справу Сташевського», зазначивши, що зростанню майбутнього професора сприяв М. Довнар-Запольський. Відповідаючи на закиди прискіпливих газетярів він наголосив, що ніхто з названих так званих правих професорів (М. Бубнов, С. Голубев, П. Ардашев) не гасили інцидент із Є. Сташевським до того як він став професором і очолив кафедру російської історії, бо тоді у 1914 р. ще не було відомо про зникнення документів з московських архівів.

На фактах із засідань історично-філологічного факультету і ради Університету М. Бубнов доводив, що Митрофан Вікторович всіляко сприяв своєму улюбленому учневі, покривав його вчинки. Стосовно зниклих документів, він підкреслив, що серед них не було джерела про обмеження влади Михайла Романова: документи бралися виключно з науковою метою для написання наукових праць і це було підкреслено в рішеннях Міністерства іноземних справ і Міністерства народної освіти, яке в діях Є. Сташевського не знайшло складу злочину. Євген Дмитрович всі матеріали повернув, про що є відповідний документ з архівів.

На завершення декан нотував, що «...происхождение саги о правой профессуре Университета св. Владимира таки сложное. Тут есть и кое-что фактическое, никакого отношения к профессуре Университета св. Владимира не имеющее, именно деяние приват-доцента С[ташевского], и справедливое возмущение совести этим деятелем, и личные счеты и недовольство профессурой Университета св. Владимира неизвестного происхождения, партийная пристрастность и несомненный подлог» [5, с. 14].

У полеміці зі Є. Сташевським об'єктом цькування вже став М. Довнар-Запольський. Звільненого з Київського комерційного інституту ще у січні 1917 р. Євгена Дмитровича амністував студентський мітинг. Відомий історик Наталя Полонська писала: «Перед студентським мітингом він (Є. Сташевський – *I.B.*) «реабілітувався» і я на власні очі читала цей історичний документ-акт реабілітації Сташевського, в якому студенти заявили, що обвинувачення в «похищенні» документів з архівів – наклеп» [6, с. 190].

Більше того, Митрофана Вікторовича, як директора Київського комерційного інституту звинуватили у зв'язках з поліцією [7, с. 190]. Йому в умовах революції, загрожувала смертна кара. Однак, учні врятували вчителя. Зокрема, Н. Полонська клопотала у його справі перед куратором Київського шкільного округу М. Василенком та Комісаром вищої освіти І. Стешенком [8, с. 64]. Павло Смірнов для історично-філологічного факультету Вищих жіночих курсів, де тоді професорував Митрофан Вікторович, склав велику довідку «Объяснительная записка по делу Е.Д. Сташевского», в якій пояснював суть конфлікту і засуджував вчинки Євгена Дмитровича, зазначаючи, що його метою було «...желание сделаться «интересным историком, захватившим наиболее интересные дела в монопольное обладание» [2, с. 217].

Врешті-решт «справу» М. Довнар-Запольського вдалося владнати, однак до розв'язання конфлікту між вчителем і учнем було ще далеко.

У березні 1918 р. Євген Дмитрович подав на Митрофана Вікторовича у суд. 27 березня того ж таки року судовий слідчий 2-го відділу м. Києва розглянув «Справу про звинувачення професора Київського університету Є. Сташевського у крадіжці цінних історичних документів». В ній, зокрема, зазначалося, що Митрофан Вікторович обвинувачується в тому, «... что он опорочил доброе имя Сташевского, сделал невозможным его дальнейшую ученую карьеру из личных побуждений. Необходимо совершить между жалобщиком Сташевским обряд примирительного разбирательства, какой еще не состоялся» [9, арк. 1–2]. У разі відмови М. Довнар-Запольського від миру з Є. Сташевським судовий слідчий пропонував притягти його до кримінальної відповідальності.

Проте, обряд примирення так і не відбувся. По гарячих слідах у 1919 р. М. Довнар-Запольський написав на правах рукопису брошуру «Вынужденные разъяснения», де розривав всі стосунки з учнем.

Отже, так звана «справа Сташевського» має дві сторони. Фактичну і морально-етичну. Історик не мав наміру красти документи з московських джерелозібрань, а спочатку брав їх за згодою архівістів, зокрема, Д. Самоквасова і працював з ними вдома. Після смерті Д. Самоквасова, він самочинно почав виносити матеріали з архівів, порушуючи цим архівні правила, але постійно посилався на них у публікаціях. Використовував він документи виключно з науковою метою і для написання наукових праць. Відповідні установи (Міністерство іноземних справ, Міністерство народної освіти), у відомстві яких знаходилися архіви з яких бралися документи і де працював вчений, не знайшли у діях Є. Стешевського криміналу. Не знайшов криміналу у його діях і Московський карний розшук. Всі документи він повернув і покався у своїх вчинках. Його вибачили і вироку у «справі Сташевського» не було. У 1917 р. під час революції «справу Сташевського» сильно роздули, перекрутили і використали з політичною метою для засудження монархічно-налаштованих викладачів і співробітників Університету св. Володимира. Євген Дмитрович постраждав фактично (його звільнили з Київського університету) і морально (його ім'я у пресі довгий час плямували). На ім'я історика було покладено тавро буцімто викрадача документів, якого фактично не існувало.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дело Е.Д. Сташевского в документах // Alma mater. Університет св. Володимира напередодні та в добу української революції. / Упоряд. В. Короткий, В. Ульяновський. – К., 2000. – Кн. 1.
2. Михальченко С.И. Киевская школа в российской историографии. (В.Б. Антонович, М.В. Довнар-Запольский и их ученики) / С.И. Михальченко. – М.-Брянск, 1997.
3. Переписка С.Б. Веселовского с отечественными историками. – М., 1998.
4. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 56543.
5. Бубнов Н.М. Сага о правой профессуре Университета св. Владимира / Н.М. Бубнов. – К., 1917.
6. Полонська-Василенко Н. Революція 1914: спогади / Н. Полонська-Василенко // УІ. – 1988. – № ¼.
7. Полонська-Василенко Н. Даўнар-Запольскі. Зацемкі да біяграфіі / Н. Полонська-Василенко // З історыяй на «Вы». – Мінск, 1994.
8. Верба І.В. Життя і творчість Н.Д. Полонської-Василенко (1884–1973) / І.В. Верба. – К., 2000. – С. 76; його ж. Ученики М.В. Довнар-Запольского по Киевскому університету св. Владимира и их дальнейшую судьбу // Даследчык історыі трох народаў: М.В. Доўнар-Запольскі (Зборнік навуковых артыкулаў ы дакументаў). – Гомель-Рэчыца, 2000.
9. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. – Ф. 161. – № 35.

© *Игорь Верба*
(Киев)

«ДЕЛО СТАШЕВСКОГО» И КИЕВСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

В статье анализируется конфликт между двумя известными исследователями Евгением Сташевским и Митрофаном Довнар-Запольским, который возник в Киевском университете в 1910-х годах в связи с выносом Е. Сташевским документов из Московских архивов.

Конфликт имел продолжение в 1917 году, когда Е. Сташевский был уволен с Киевского университета Святого Владимира и против него было открыто криминальное дело. Эта проблема разделила преподавателей Киевского университета на два условных лагеря: монархический и демократический. Одни преподаватели защищали Е. Сташевского, а другие взяли сторону М. Довнар-Запольского.

Ключевые слова: Киевский университет, конфликт, борьба исследователей, кража документов.

© *Igor Verba*
(Kyiv)

«THE CASE OF STASHEVSKIY» AND KYIV UNIVERSITY

In the article is analyzed the conflict between two famous researchers Evgeniy Stashevskiy and Mitrofan Dovnar-Zapol'skiy, which arose at the Kyiv University in the 1910s due to the fact that E. Stashevskiy took out documents from the Moscow archives.

The conflict continued in 1917 when E. Stashevskiy was dismissed from the Kyiv University and criminal case was opened against him. This problem divided teachers of historical and philological faculty of University of Saint Volodymyr into two factions: monarchic and democratic. Some teachers protected E. Stashevskiy, and the others joined M. Dovnar-Zapolskiy's side.

So-called «The case of Stashevskiy» has two sides: actual and moral-ethical. The historian wasn't going to steal documents from the Moscow sources, and at first he took them with the consent of archivists, in particular D. Samokvasov and worked with documents at home. After D. Samokvasov's death, he self-willededly started taking out materials from archives violating archival rules, but constantly referred to them in publications. He used documents only in the scientific purposes and for writing scientific works. The relevant institutions (The Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of National Education) in which were those archives from which documents were taken and where the scientist worked, didn't consider E. Stashevskiy's actions as criminal. Moscow Criminal Investigations Department also didn't think that he committed any crime. He returned all documents and confessed in his acts. He was forgiven and on «The case of Stashevskiy» wasn't given any verdict. In 1917 during the revolution, «The case of Stashevskiy» was strongly inflated, perverted and used in political goals for condemnation of monarchic-minded teachers and the staff of University of Saint Volodymyr. E. Stashevskiy suffered actually (he was dismissed from the Kyiv University) and morally (his name was stained for a long time in the press). In the name of historian was put the brand as thief of documents, which actually didn't exist.

Keywords: Kyiv University, conflict, researchers confrontation, theft of documents.

До редакції надійшла 14.12.2015.